

Bogdan Stańkowski

KONFLIKT NAUCZYCIEL – UCZEŃ

Uzdrowianie relacji
w świetle *Reguły 5 R*

Studia Pedagogiczne

Wydawnictwo WAM

Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna IGNATIANUM

**KONFLIKT
NAUCZYCIEL – UCZEŃ**

Studia Pedagogiczne

Seria pod redakcją Anny Królikowskiej

1. R. Jasnos, *Teologia Prawa w Deuteronomium*, 2001.
2. *Sto Lat polskiej katechezy. Wkład wybitnych polskich katechetów w odnowę i rozwój polskiej katechezy*, R. Czekalski (red.), 2001.
3. H.G. Ziebertz, *Religijność i wychowanie w świecie pluralistycznym*, 2001.
4. J. Tarnawa, *Katecheza o cierpieniu i umieraniu w nauczaniu Jana Pawła II*, 2001.
5. *Nauka – Wiara – Katecheza. Jak mówić o relacjach nauka – wiara – katecheza w katechezie?*, R. Janusz, B. Lisiak, J. Poznański (red.), 2002.
6. *Dydaktyka w służbie katechezy*, S. Dziekoński (red), 2002.
7. A. Błasiak, *Młodzież – świat wartości*, 2002.
8. A. Walulik, *Katecheza inicjacyjna w polskich katechizmach (1945-1990)*, 2002.
9. P. Kaźmierczak, *Personalistyczna koncepcja wychowania w nauczaniu Jana Pawła II*, 2003.
10. J. Tarnawa, *Cierpienie, umieranie, nadzieja*, 2003.
11. *Wybrane zagadnienia rewalidacji osób niepełnosprawnych*, B. Grochmal-Bach, A. Żarow-Nitoń (red.), 2003.
12. M. Babik, *Współżycie seksualne w nauczaniu biblijnym*, 2003.
13. D. Kurzydło, *Koncepcja katechezy dorosłych we współczesnych dokumentach Kościoła*, 2003.
14. K. Jarkiewicz, *Duszpasterstwa Akademickie Krakowa po II wojnie światowej*, 2004.
15. A. Seredyńska, *Dynamika rekolekcji ignacjańskich w formacji duchowej młodzieży Ruchu Światło-Życie w Polsce*, 2004.
16. G. Łuszczak, *Środki dydaktyczne w katechetycznym procesie nauczania-uczenia się*, 2005.
17. J. Konior, *Zagadnienie „grzechu” w kulturze chińskiej*, 2006.
18. S. Jasionek, *Wychować człowieka. Osoba ludzka. Prawa człowieka. Wychowanie moralne*, 2007.
19. B. Stańkowski, *Wychowanie w duchu wielokulturowości*, 2007.
20. A. Królikowska, *Pojęcia religijne młodzieży*, 2008.
21. B. Stańkowski, *Konflikt nauczyciel – uczeń. Uzdrawianie relacji w świetle „Reguły 5 R”*, 2009.

Bogdan Stańkowski

KONFLIKT NAUCZYCIEL— UCZEŃ

Uzdrowianie relacji
w świetle *Reguły 5 R*

Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna IGNATIANUM
Wydawnictwo WAM
Kraków 2009

© Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna „Ignatianum”, 2009

ul. Kopernika 26 • 31-501 Kraków
tel. 012 62 93 420 • fax 012 42 30 038
wydawnictwo@ignatianum.edu.pl
<http://www.ignatianum.edu.pl>

Recenzent

prof. UJK dr hab. Monika Szpringer

Redakcja

Krystyna Zabawa

Projekt okładki

Andrzej Sochacki

ISBN 978-83-7614-024-7 (Ignatianum)

ISBN 978-83-7505-379-1 (WAM)

WYDAWNICTWO WAM

ul. Kopernika 26 • 31-501 KRAKÓW
tel. 012 62 93 200 • fax 012 42 95 003
e-mail: wam@wydawnictwowam.pl

DZIAŁ HANDLOWY

tel. 012 62 93 254, 012 62 93 255, 012 62 93 256;
fax 012 43 03 210
e-mail: handel@wydawnictwowam.pl

Zapraszamy do naszej KSIĘGARNI INTERNETOWEJ

<http://WydawnictwoWam.pl>, tel. 012 62 93 260

Drukarnia Wydawnictwa WAM • ul. Kopernika 26 • 31-501 Kraków

Spis treści

Wprowadzenie	9
--------------------	---

Rozdział I

Elementy składowe *Reguły 5 R*

1. Gniew	15
1.1. Postać nauczyciela w polskiej rzeczywistości	15
1.2. Gniew nauczyciela względem wychowanka	19
2. Odrzucenie	22
2.1. Zagadnienie konfliktu oraz sytuacji konfliktowych w szkole	22
2.2. Podłoże sytuacji konfliktowych pomiędzy nauczycielem a uczniem	24
2.3. Formy odrzucenia ucznia przez nauczyciela	26
2.4. Przyjęte sposoby rozwiązywania konfliktów	29
3. Refleksja nad zaistniałą sytuacją konfliktową	33
3.1. Motywacje osobiste nauczyciela	33
3.2. Godność ucznia w wychowaniu	35
3.3. Nauczyciel człowiekiem nadziei	37
4. Pojednanie	38
4.1. Termin przebaczenie – pojednanie w literaturze przedmiotu	40
4.2. Gotowość przebaczenia jako kompetencja <i>sine qua non</i> w procesie wychowania	42
5. Trud wychowawczy podjęty na nowo	45
5.1. Podmiotowość i samowychowanie ucznia	45
5.2. Zasada miłości wychowawczej	49

Rozdział II

Badania własne wśród nauczycieli – studentów Wyższej Szkoły Filozoficzno-Pedagogicznej *Ignatianum* w Krakowie – aspekt metodologiczny

1. Cel badań	55
2. Hipotezy badawcze	55
3. Kwestionariusz jako narzędzie badawcze	57
4. Próbką reprezentatywna	57
5. Przebieg badań	58

Rozdział III

Wyniki badań ankietowych

1. Opis grupy badanej	61
1.1. Płeć respondentów	61
1.2. Wiek respondentów	61
1.3. Staż pracy ankietowanych	62
1.4. Rodzaj placówki, w której respondent pracuje	63
1.5. Wielkość placówki	64
2. Sytuacje konfliktowe pomiędzy wychowawcą a wychowankiem	65
2.1. Kiedy wychowawca ma do czynienia z sytuacją konfliktową z uczniem	65
2.2. Częstotliwość występowania sytuacji konfliktowych w placówkach wychowawczych	67
2.3. Przyczyny sytuacji konfliktowych	68
2.4. Reakcja wychowawców po zaistnieniu sytuacji konfliktowej z uczniem	70
2.5. Opinia, jaką posiadają wychowawcy o młodzieży będącej w konflikcie	72
2.6. Rola wychowawcy w rozwiązywaniu zaistniałych sytuacji konfliktowych	74

-
- 2.7. Stosunek wychowawcy/nauczyciela
do zaproponowanych stwierdzeń 76
- 2.8. Stany emocjonalne towarzyszące respondentowi w czasie
przeżywania sytuacji konfliktowej z uczniem 77

Rozdział IV

Weryfikacja hipotez

1. Przeżycia początkowe towarzyszące sytuacji
konfliktowej 83
2. Refleksja nad zaistniałą sytuacją i weryfikacja motywacji
pracy z młodzieżą 84
3. Przebaczenie i pojednanie z wychowankiem 85
4. Podjęcie trudu wychowawczego na nowo 86
- Uwagi końcowe** 89
- Summary** 91
- Załącznik nr 1** 93
- Bibliografia** 103
- Indeks nazwisk** 111

Wprowadzenie

Codzienna rzeczywistość szkolna oraz środki masowego przekazu coraz częściej serwują nam przypadki narastających konfliktów pomiędzy nauczycielami a uczniami. Znane są przypadki pobić nauczyciela, znęcania się fizycznego czy werbalnego nad wychowawcą. Najczęściej nauczyciele starają się rozwiązać problemy, które stwarzają im uczniowie, bazując na władzy i autorytecie. Zwykle ich działania wywołują opór, bunt i chęć odwetu. Jeżeli nawet powodują zmianę w zachowaniu ucznia, to tylko chwilową, gdyż poprzednia postawa powraca z chwilą, gdy nauczyciel wychodzi z klasy lub idzie do tablicy. Władza nauczyciela w rzeczywistości nie ułatwia wywierania wpływu na uczniów. Zmusza ich jedynie do zachowania się w określony sposób (wymusza pewne zachowania lub ich zakazuje). Pozbawia też pedagogów miłych, serdecznych i przyjacielskich stosunków z uczniami.

Niniejsza praca stawia sobie za cel zidentyfikowanie pewnych mechanizmów, które zachodzą w sytuacji konfliktowej pomiędzy nauczycielem a uczniem, jak również nakreślenie zadań, które winien podjąć nauczyciel pragnący oddziaływać na swoich wychowanków w duchu pedagogii miłości.

Sztuka wychowania nie jest prostym zadaniem. W pracy wychowawczej wymaga się od nauczyciela wielu umiejętności i kompetencji. Intuicja wychowawcy, wieloletnie doświadczenie pracy wśród dzieci i młodzieży, oraz nieliczne, chociaż cenne opracowania autorów utwierdzają mnie w przekonaniu, że niektóre sytuacje konfliktowe zaistniałe między nauczycielem a uczniem dają się pozytywnie rozwiązać pod warunkiem uświadomienia sobie pewnego ciągu zdarzeń, wewnętrznych

przeżyć i podjęcia pewnego wysiłku związanego z modyfikacją nastawienia nauczyciela względem wychowanka. Proces ten nazwałem *Regułą 5 R*. Wysuwana przeze mnie Reguła posiada w sobie pięć wyrażen, które w języku włoskim rozpoczynają się na literę „r”¹. I tak oto mamy: *Rabbia*, *Rifiuto*, *Ripensamento*, *Riconciliazione*, *Ripartenza*, które to wyrażenia kolejno oznaczają w języku polskim: gniew, odrzucenie, ponowne przemyślenie zaistniałej sytuacji, pojednanie (przebaczenie), ponowne wejście na wspólną drogę „przygody” wychowawczej z młodym człowiekiem. W tych wyrażeniach, choć posiadają one bardzo prozaiczne brzmienie, ukryta jest głęboka treść. Zawierają one bowiem w sobie pewne etapy przeżywane przez nauczyciela będącego w sytuacji konfliktowej z uczniem. Jest to synteza jego przeżyć i refleksji. W tych wyrażeniach ukryta jest zarówno słabość typowo ludzka nauczyciela, jak również cały wysiłek wychowawcy zapoczątkowany z chwilą pojawienia się trudności, zmierzający do pozytywnego rozwiązania zaistniałej sytuacji. Etapy ludzkiej słabości (*rabbia* – gniew, złość; *rifiuto* – odrzucenie wychowanka) są sprzężone również z typowo ludzkimi tendencjami do autorefleksji, ponownego rozważenia sytuacji (*ripensamento*), pojednania z młodym człowiekiem (*riconciliazione*) czy też w ostatniej fazie – ponownego wejścia nauczyciela i ucznia na drogę wspólnej „przygody” wychowawczej (*ripartenza*). Pięć składowych sugerowanej przeze mnie Reguły to z jednej strony cierpienia, frustracje i zrezygnowanie nauczyciela, a z drugiej – radosna rzeczywistość przebaczenia i ponownego wkroczenia na wychowawczą drogę z młodym człowiekiem. Zasada „5 R” niekoniecznie jest regułą czy drogą obligatoryjną, którą przebywa każdy nauczyciel popadający w konflikt ze swoim wychowankiem. Może ona wystąpić w całości bądź też wychowawca może przejść przez

¹ Refleksje, które nasuwały mi się w czasie wieloletniej pracy z dziećmi i młodzieżą, powstały w większości we Włoszech, dlatego też terminologia zachowuje swe oryginalne brzmienie.

niektóre tylko fazy np. bezpośrednio z fazy złości do fazy przebaczenia. Z pewnością uwarunkowane jest to osobowością nauczyciela, formacją intelektualną i wewnętrzną oraz jego umiejętnością porozumiewania się ze swoimi podopiecznymi.

Słuszność moich wychowawczych intuicji zawartych w Regule 5R, została częściowo potwierdzona w dostępnej literaturze przedmiotu. Choć publikacje nie zawierają opisu ciągu zdarzeniowego stricte w rozumieniu „5 R” (począwszy od gniewu a skończywszy na ponownym wejściu na drogę wychowawczą), to jednak mają one w sobie pewne etapy wchodzące w skład owej Reguły, które dopiero w tej formie tworzą jednolitą myśl pedagogiczną i wyznaczają pewne kierunki działań i pracy nad sobą zarówno dla nauczyciela jak również dla ucznia.

Rozdział I

Elementy składowe Reguły 5 R

1. Gniew

1.1. Postać nauczyciela w polskiej rzeczywistości

We współczesnej rzeczywistości coraz mocniej uwidacznia się tendencja do zmian ról społecznych, które do tej pory przypisywane były poszczególnym jednostkom, np. rodzinie, nauczycielom lub instytucjom, tj. np. szkole, czy Kościołowi. Coraz mocniej zarysowuje się tendencja do zmian obiektów identyfikacji, norm społecznych i wzorów zachowań. Miejscem, w którym można zaobserwować jakość oraz siłę tych przemian, jest przede wszystkim szkoła, a zwłaszcza płaszczyzna relacji między uczniami a nauczycielami. Zapoznając się z wynikami badań nad cechami „idealnego” ucznia w opinii nauczycieli, można zauważyć, że w środowisku szkolnym nastąpiło przeniesienie akcentu, jeśli chodzi o ucznia, z cech osobowości i funkcjonowania społecznego na te drugorzędne, gdzie jest on postrzegany instrumentalnie jako element realizacji procesu nauczania². Dla potwierdzenia tych słów, można sięgnąć do raportu B. Woynarowskiej, gdzie na stwierdzenie „Moi nauczyciele interesują się mną jako człowiekiem” zgodziło się ok. 50 % gimnazjalistów z klas I i ok. 90 % z klas III (aktualnie około 6400 uczniów)³. Wynik ten jest zbliżony do badań przeprowadzonych przez B. Fatygę, która donosi, iż wedle opinii nastolatków (blisko 1050 osób): „nauczyciele nie są zbyt zainteresowani, kim w gruncie rzeczy są ich uczniowie jako ludzie”⁴.

² Zob. A. Tokarz, *Dynamika procesu twórczego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2005, s. 230.

³ Zob. B. Woynarowska cytowana przez M. Dudzikowa, *Jak kształcić nauczycieli u progu XXI wieku?* „Rocznik Pedagogiczny” 29(2006), s. 28.

⁴ Zob. B. Fatyga, *Młodość bez skrzydeł. Nastolatki w małym mieście. Raport z badań i diagnoza sytuacji społeczno-kulturowej*, Warszawa 2001, s. 112.

Badania E. Putkiewicz i M. Zahorskiej dowodzą także, iż polscy nauczyciele rekrutują się w większości ze środowisk robotniczych i chłopskich. Ciekawym jest fakt, iż mimo deklarowanego zadowolenia z podjętej pracy (90%) i z zawodu nauczyciela (65% zadowolonych w stopniu dużym), około 63% badanych odradzałoby swoim dzieciom podjęcie pracy w zawodzie wychowawcy i nauczyciela⁵. Z powyższych stwierdzeń wnioskujemy, że zawód nauczyciela jest wciąż traktowany jako stosunkowo łatwa droga do obrania profesji dającej możliwość przynależności do inteligencji. Jednak jak wynika z badań, nauczyciele dla swoich dzieci chcieliby zawodu dającego wyższy status społeczny.

W wielu społeczeństwach rozwiniętych istnieją zawody, które cieszą się wielkim autorytetem i prestiżem. To właśnie reprezentanci tych zawodów mają za zadanie odegrać istotną rolę w kształtowaniu sfery wartości głównie u młodych ludzi, czy też kształtować wzorce postępowania i odpowiedzialności obywatelskiej. Na naszym jednak gruncie mamy do czynienia ze swoim rodzaju paradoksem społecznym, gdyż z jednej strony zawód nauczycielski jest uznawany przez ogół społeczeństwa za niezwykle użyteczny społecznie, ale z drugiej jest wciąż niedooceniiany i źle opłacany materialnie⁶.

Dużym mankamentem polskich nauczycieli jest syndrom wypalenia zawodowego, który dotyka zarówno słabo jak i bardziej zaangażowanych w pracę zawodową. Wedle badań A. Nalaskowskiego nad nauczycielami z polskiej prowincji, jawi nam się dość smutny wizerunek tej chlubnej profesji. Aż 66% nauczycieli

⁵ E. Putkiewicz, K. E. Siellawa-Kołbowska, A. Wiłkomirska, M. Zahorska, *Nauczyciele wobec reformy edukacji*, Warszawa 1999, s. 154.

⁶ W sondażu z 1996 r. nauczyciele zostali uplasowani na drugim miejscu (28%), w społecznym rankingu najbardziej prestiżowych zawodów, za lekarzem (68%), ale przed adwokatem (19%), oficerem wojska (14%), dziennikarzem telewizyjnym (10%), oficerem policji (6%), biznesmenem i inżynierem (po 5%), politykiem 3%. Zob. A. Paciorek, *Nauczyciel uznawany i niedoświadczony*, „Rzeczpospolita” 240(1996).